

HET WAARNEMEN VAN WALVISSSEN

door

Prof. Dr. E. J. SLIJPER

en

W. L. VAN UTRECHT

BIBLIOTHEEK

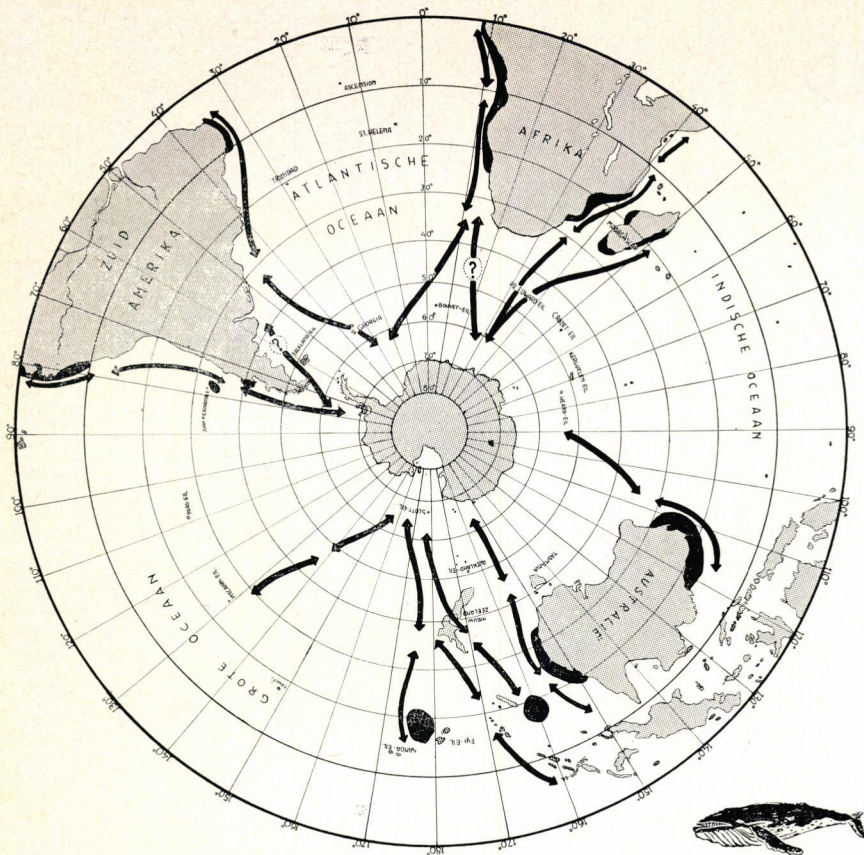
20 SEP. 1958

BUKANTOOR T. N. O.
S-GRAVENHAGE

Overdruk uit het maritieme maandblad „De Blauwe Wimpel” Juli 1958

Het waarnemen

Deelname Nederlandse
zeevarenden aan
Walvisonderzoek
werd groot succes

1. — Kaart van het Zuidelijk halfrond, waarop de trek van de Bultrug en de voornaamste vangstgebieden in de warme wateren zijn aangegeven. Naar gegevens van het National Institute of Oceanography Engeland, uit Slijper, „Walvissen” (D. B. Centen's Uitg. Mij., A'dam, 1958).

Van de oudste tijden af, waarin de mens zich op het wijde water waagde, is de zeeman met de aanwezigheid van walvissen en dolfijnen vertrouwd geraakt. Zwemmend en springend voor de boeg begeleiden de dolfijnen soms dagen lang zijn schip om het, naar men van oudsher aanneemt, in de veilige haven te loodsen. Op het diepere water ontmoet de zeeman telkens weer de grote walvissen. De dampwolk, de blâst, die deze dieren tonen wanneer zij boven water komen om adem te halen, verschijnt op de meest onverwachte momenten in zijn gezichtsveld. De walvissen horen dan ook bij zijn werk en bij zijn leven en men mag veronderstellen, dat het leven en de gedragingen van deze dieren zijn belangstelling zullen trekken. Deze bij tal van zeevarenden ongetwijfeld aanwezige belangstelling heeft men in 1951 in Engeland getracht dienstbaar te maken aan het walvisonderzoek. In de voornaamste landen, waar de walvisvaart beoefend wordt, bevinden zich instituten, waar biologen de levensverrichtingen van de walvissen bestuderen, om daardoor een beter inzicht te verkrijgen in het grote vraagstuk dat telken jare weer op de Internationale Walvisvaartconferentie ter sprake komt: welke maatregelen ten aanzien van de vangst moet men nemen om er voor te zorgen dat de walvisstand op peil blijft, dat ook de generaties die na ons komen nog uit deze rijke bron van

vetten, vlees en andere waardevolle bestanddelen kunnen blijven putten.

Een van de gegevens waarover de bioloog in dezen dient te beschikken, is een nauwkeurig inzicht in de verspreiding van de walvissen en hun jaarlijkse trek. De meeste soorten, waar het hier om gaat, verblijven namelijk alleen 's zomers in de Arctische en Antarctische wateren, waar zij hun voedsel vinden, terwijl zij de wintermaanden in de warme zeeën van de tropen en subtropen doorbrengen (fig. 1 en 2). Daar paren zij, daar werpen zij het volgende jaar hun jongen, maar te eten vinden zij er niets of practisch niets. Alleen de Potvis en de Noordse Vinvis zijn meer permanente bewoners van de warme wateren.

Walvissen worden overal ter wereld gejaagd. Niet alleen door de fabriekschepen in de koude wateren van de Antarctis of het Noordelijk deel der Stille Oceaan, maar ook door een zeer groot aantal landstations in de tropen en subtropen. Het is dan ook in verband hiermede bijvoorbeeld van het grootste belang om te weten waar de dieren, waar 's zomers in een bepaald gebied van de Antarctis op gejaagd wordt, de winter doorbrengen. Worden zij daar met rust gelaten omdat zij de kusten mijden dan wel om andere redenen, of vallen zij ook daar aan de snelle jachtboten met het harpoenkanon ten offer?

Om dit alles te weten te komen, dient

men te beschikken over een groot aantal waarnemingen, verdeeld over het gehele jaar, liefst zelfs verdeeld over verschillende jaren en bovendien afkomstig uit alle delen van de oceaan. Door biologen zou een dergelijk materiaal waarschijnlijk nooit bijeengebracht kunnen worden en daarom kwam de leider van het walvisonderzoek in Engeland, Dr. N. A. Mackintosh, op het idee om hiervoor de hulp in te roepen van hen wier voortdurende aanwezigheid op zee het bijeenbrengen van deze gegevens wel mogelijk zou maken. Hij verzocht door middel van het Meteorological Office een groot aantal schepen regelmatig naar walvissen uit te kijken en hun waarnemingen op formuleren in te zenden.

De Werkgroep Walvisonderzoek T.N.O., de instantie die in Nederland met het toegepast walvisonderzoek is belast, meende dat ook ons land een steentje tot dit onderzoek zou kunnen bijdragen. De Inspecteur der Visserijen in het 1e District, de heer H. S. Drost, de Secretaris van de Nederlandse Redersvereniging, Schout bij Nacht b.d. E. A. Vreede en de Chef van de Marinestaf verleenden hun medewerking bij de voorbereiding en daardoor kon in de eerste dagen van april 1955 aan alle schepen die daarvoor in aanmerking kwamen, een brochure gezonden worden, waarin het doel van het onderzoek werd beschreven, waarin aanwijzingen voor de waarneming werden gegeven,

**ZOÖLOGISCH LABORATORIUM, PLANTAGE DOKLAAN 44
AMSTERDAM C.**

**ZOÖLOGISCH LABORATORIUM, PLANTAGE DOKLAAN 44
AMSTERDAM C.**

Naam van de waarnemer

[illegible]

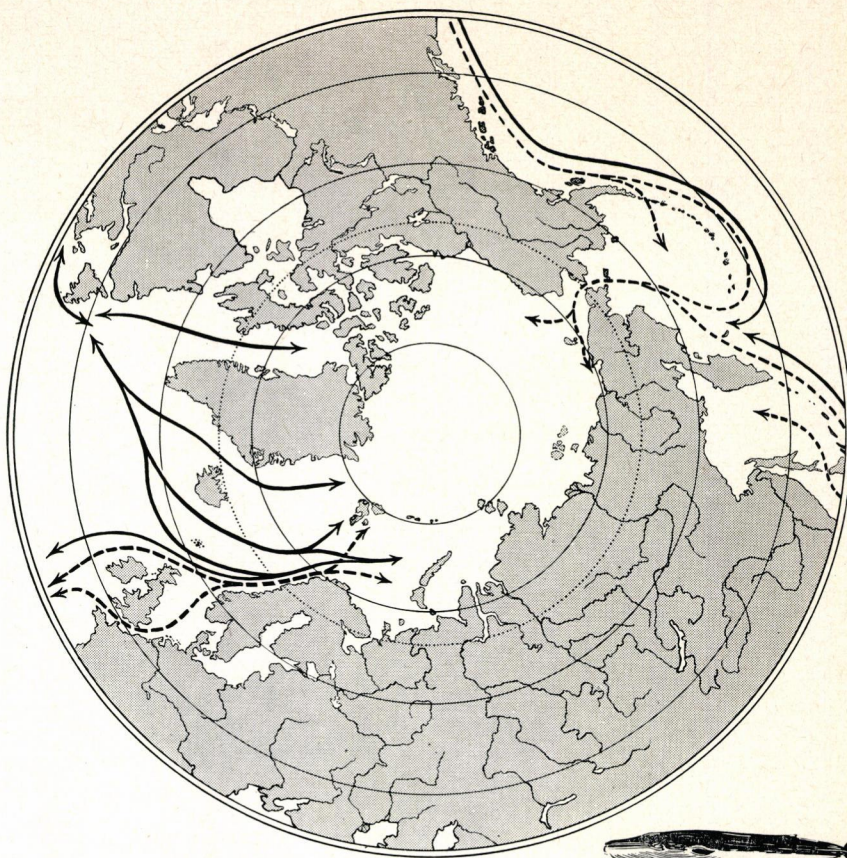
[illegible]

van Walvissen

**Na 3 jaar :
4500 rapporten met
ca. 3500 waarnemingen**

**door Prof. Dr. E. J. SLIJPER en
W. L. VAN UTRECHT**

(Werkgroep Walvisonderzoek T.N.O.
Zoologisch Laboratorium, Amsterdam)

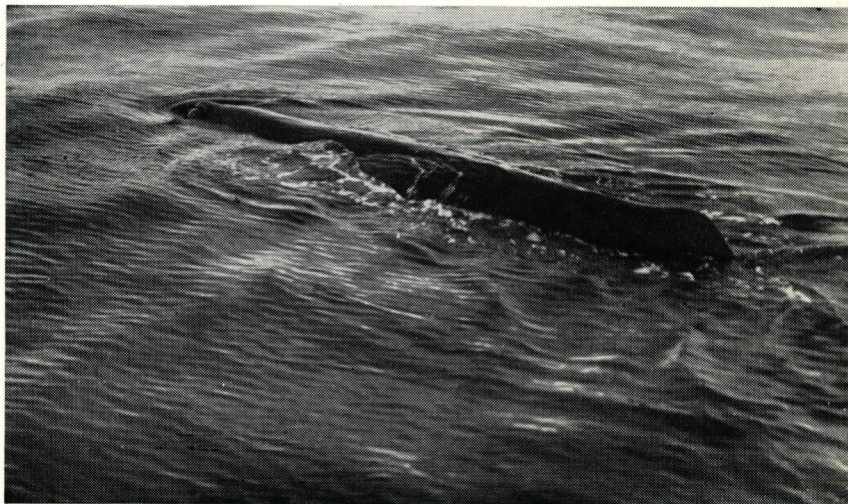
2. — Kaart van het Noordelijk halfrond met de trekwegen van de Blauwe (getrokken lijnen) en de Gewone Vinvis (gestippelde lijnen) voor zover deze trek langs de kusten plaats vindt. Over een eventuele trek over de oceaan is nog praktisch niets bekend. Misschien zal het hier besproken onderzoek daarover nadere gegevens kunnen verschaffen.

en waarbij formulieren voor het vermelden van waarnemingen en van de dagelijks afgelegde route gevoegd waren¹⁾. De Koninklijke Marine en alle Nederlandse rederijen hebben zonder uitzondering hun medewerking aan dit onderzoek verleend. Het eerste formulier, het rapport van Kapitein H. Kroon, Gezagvoerder van de „Mintaka N” (Van Nieuvelt Goudriaan en Co.) werd ontvangen op 10 mei 1955 en daarna begon een gestadig aanhoudende stroom van formulieren bij de Werkgroep binnen te komen. Zij kwamen veelal via de hoofdkantoren van de rederijen in Nederland, maar de enveloppen waren ook dikwijls met vreemde postzegels beplakt en droegen het stempel van Sydney, van Saida, Abidjan, Hongkong of van Mombasa. Ook de weerschepen van de Rijksluchtvaartdienst (met name de „Cumulus”) zonden hun gegevens. Het is ondoenlijk om hier alle rederijen, alle gezagvoerders en andere officieren te noemen die zich voor het onderzoek verdienstelijk hebben gemaakt. Het zijn er honderden. Zonder verder iemand te kort te willen doen, mag echter misschien een uitzondering gemaakt worden voor de Shell Tankers, die dikwijls uit weinig bevaren routes rapporteerden, alsmede voor Smit's Internationale Sleepdienst, op wier sche-

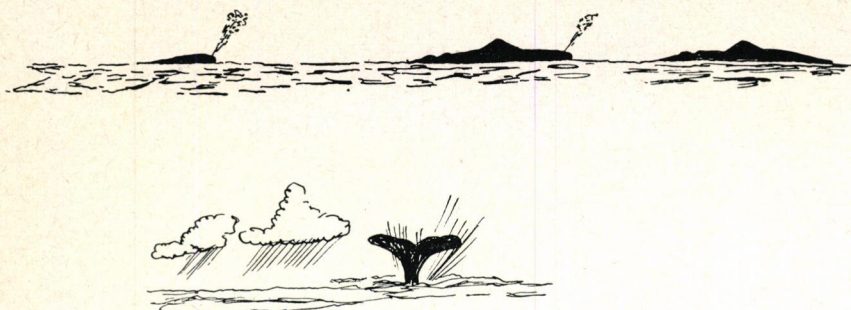
pen vaak tijdens zeer moeilijke sleepvaarten waardevolle waarnemingen werden verricht. Het grote enthousiasme dat allereerst voor dit waarnemen van walvissen is getoond, blijkt wel ten duidelijkste uit het feit, dat bij tal van gelegenheden de koers van een schip tijdelijk werd verlegd om een reeds van verre waargenomen walvis duidelijker te kunnen

bekijken en te identificeren. Kapitein H. J. Stiekel stopte de motor van de „Merak N” (Van Nieuvelt Goudriaan en Co.), om op 18° N, 20° W een school van tien Vinvissen te kunnen waarnemen. Zij maakten veel tumult in het water, sloegen met hun staarten waterzuilen tot 8 meter omhoog en sprongen zelfs met de buiken naar elkaar gekeerd loodrecht uit het water op. Dit laatste

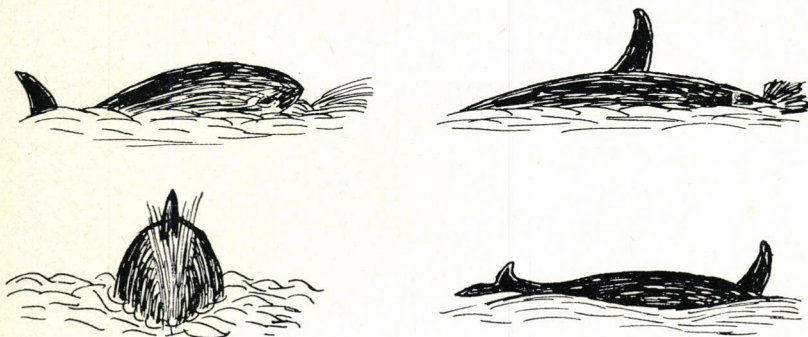
3. — De heer R. Stephan (a.b. Gouv. m.s. „Pool”) maakte deze fraaie opname van een langzaam boven komende Potvis aan de kust van Nieuw Guinea. Aan het spuitgat (links) en de knobbel op de rug (rechts) is duidelijk te zien dat dit een Potvis is. Naar Slijper (1958).

¹⁾ E. J. SLIJPER, Verzoek om medewerking aan Nederlandse Zeevarenden voor het waarnemen van Walvissen. Werkgroep Walvisonderzoek T.N.O., Amsterdam 1954.

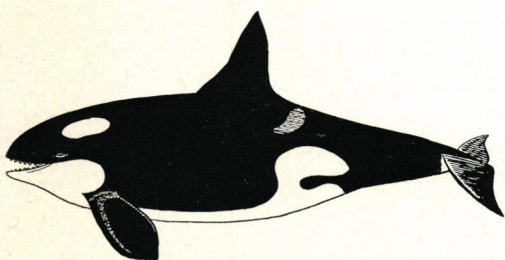
4. — Uit de tekeningen van de heer J. Stel (s.s. „Breda”; K.N.S.M.) ziet men duidelijk dat hij op 31 mei en 1 juli 1955 nabij de kust van Zuid Amerika twee Potvissen waarnam. Naar Slijper (1958).

5. — Schetsjes van een Orca, waargenomen door de 4e Stm. L. G. Bosma („Alkaid”; V.N.G.C.) op 15 november 1955 op 08° ZB — 33° WL.

6. — De 2de Stm. J. H. Logemann (s.s. „Gouwe”; N.V. Houtvaart; 25° N — 16° W) zag op 5 augustus 1956 een walvisachtige, die hij niet kon thuisbrengen. Een vergelijking van zijn schetsjes met fig. 7 leert ons echter onmiddellijk, dat hij een mannelijke Orca zag. Bij de wijfjes is de rugvin naar verhouding lager.

7. — Mannelijke Orca. Vergelijk de grijze vlek achter de rugvin met fig. 6. Naar Slijper (1958).

zou er op kunnen wijzen dat hier paringen plaats vonden, wat in verband met de plaats van waarneming zeer goed mogelijk is. „Na 15 minuten moest de reis voortgezet worden”, schrijft Kapt. Stiekel in zijn rapport, en uit de levendige beschrijving die aan deze mededeling voorafgaat, blijkt ten duidelijkste dat het hem speet. Op een ander schip van Van Nievelt Goudriaan en Co., de „Sirrah”, tuigde men, toen het op 1 oktober 1955 12 mijlen West van Fremantle tegen 9 uur 's avonds te don-

ker werd, een zoeklicht op om twee Bultruggen, die telkens onder het schip door doken, beter te kunnen waarnemen. De lange borstvinnen en de staartvin waren af en toe duidelijk boven water te zien.

Door dit enthousiasme, dat uit een groot aantal rapporten blijkt, was het reeds spoedig duidelijk dat deze actie een succes zou worden. Thans na drie jaren mogen wij gerust zeggen, dat het succes overweldigend is. In Engeland kwamen in vier jaren 370 rapporten binnen met in totaal een goede 400 waarnemingen. Nederland beschikt thans na drie jaren over ongeveer 4500 rapporten met naar schatting 3500 waarnemingen, een tienmaal zo groot rendement dus. De Werkgroep heeft dit uiterst kostbare materiaal te danken aan de onverflauwde belangstelling en toewijding van allen die aan het waarnemen deelnamen. Dat wij hier uitermate dankbaar voor zijn, behoeft niet verder vermeld te worden.

Behalve zeer dankbaar voelt de Werkgroep zich echter ook een weinig schul-

dig, omdat zij haar trouwe medewerkers in zo lange tijd niets over het onderzoek heeft laten horen. Men wil uit de aard der zaak wel eens weten wat alle moeite die men heeft gedaan nu eigenlijk heeft opgeleverd. Dit is heel goed te begrijpen, maar aan de andere kant is het toch ook weer zo, dat eerst een groot aantal gegevens over een periode van ten minste drie jaren binnen moest zijn, voor men met het uitwerken van het materiaal kon beginnen. Die termijn is nu verstreken. Het aantal gegevens is ruim voldoende en de situatie is zelfs zo, dat het beter is om voorlopig de waarneming althans ten dele op te schorten, totdat wij weten of dit nu voldoende is geweest, dan wel of er meer of eventueel andere gegevens nodig zijn. Dit opschorten geldt echter alleen voor de waarneming op de druk bevaren scheepsroutes. Komt een schip in minder bevaren gebieden, dan blijft iedere waarneming uiterst waardevol en dat zelfde geldt ook voor ieder gegeven omtrent de levensverrichtingen en de gedragingen van de dieren. Men wordt dus verzocht met dit soort van waarnemingen in ieder geval door te gaan. Er is reeds gezegd, dat de resultaten van een dergelijk onderzoek niet maar zo een, twee, drie te voorschijn komen. Voor het uitwerken van het materiaal heeft de Werkgroep een aparte medewerker moeten aanstellen, waarvoor de Organisatiecommissie voor de Visserijen T.N.O. haar de nodige middelen heeft verschaft. Op 1 maart 1958 heeft de heer C. Naaktgeboren zijn functie aanvaard, maar het zal zeker nog wel een paar jaren duren voor de definitieve resultaten van zijn werk gepubliceerd kunnen worden.

Het eerste wat er moet gebeuren is het controleren van de beschikbare gegevens. De meeste waarnemers hebben wel getracht om met behulp van de hun verstrekte brochure de naam van het dier dat zij zagen te bepalen, maar het is volstrekt niet gezegd dat dit altijd mogelijk was, of dat dit altijd tot een juiste determinatie leidde. Tal van waarnemers hebben ons gelukkig de controle gemakkelijk gemaakt door enkele markante kenmerken van het dier te vermelden. Uit de zeer fraaie beschrijving van de 2e Stm. J. H. Logemann van het s.s. „Gouwe” (N.V. Houtvaart) valt bijvoorbeeld zonder meer op te maken, dat hij op 14 augustus 1956 op 5° N, 10° W drie Potvissen langs zijn schip zag zwemmen en ook de foto, die de heer R. Stephan aan boord van het Gouv. m.s. „Pool” bij Nieuw Guinea maakte (fig. 3), laat geen twijfel bestaan dat hier een Potvis zwom. Het zelfde valt te concluderen uit de schetsjes van de heer J. Stel (fig. 4), terwijl op grond van de tekeningetjes van de 1e Stm. M. J. P. Hahyary (m.s. „Rijniersz”; K.P.M.) en door hem waargenomen dier als Bult-rug geïdentificeerd kon worden.

Soms blijkt uit beschrijvingen en tekeningen dat men geen eigenlijke walvis waarnam, maar bijvoorbeeld een grote Dolfijn. „De soort is niet vast te stellen”, schrijft de 4e Stm. L. G. Bosma van de „Alkaid”, toen de brochure hem bij de waarneming van een viertal 7 à

8 m lange dieren in de steek liet. Zijn schetsje (fig. 5) wijst er echter onmiskenbaar op, dat dit Orca's waren, grote roofdolfijnen, die zich naast vis vooral met Bruinvissen, Zeehonden en Pinguïns voeden, maar die er ook niet voor terugdeinzen om grote Walvissen aan te vallen. Met nog meer zekerheid valt de waarneming van deze soort te concluderen uit de beschrijving en de tekeningen van de 2e Stm. J. H. Logemann omdat hij zelfs de lichte vlek achter de hoge rugvin, die de mannelijke Orca kenmerkt, duidelijk aangeeft (fig. 6 en 7). Uit de beschrijvingen van de 1e Off. a. b. Weerschep „Cumulus”, de heer H. A. de Boer, valt daarentegen op te maken, dat op 5 en 6 september 1956 op 66° N, 02° O dagelijks 1 à 3 Butskoppen rond het schip zwommen.

Soms doet de beschrijving echter ook gerechte twijfel rijzen aan de juistheid van de determinatie. Wanneer op 32° N, 172° O vier „Grijze Walvissen” worden waargenomen, dan zou dat wat de plaats betreft juist kunnen zijn, want de Grijze Walvis komt uitsluitend in het Noordelijk deel van de Stille Oceaan voor, zij het dan ook dat hij tot nu toe op de trek vrijwel uitsluitend langs de kusten waargenomen werd. De toevoeging „grote rugvin” is echter beslist niet met de kenmerken van deze soort te verenigen, en zo zal deze waarneming dus als „Vinviss” geboekt worden. Deze benaming zal overigens op een groot aantal waargenomen dieren toegepast moeten worden. Het stond namelijk al wel van de aanvang af vast dat de Blauwe Vinviss, de Gewone Vinviss en de Noordse Vinviss slechts door zeer geoefende deskundigen of alleen maar onder zeer bijzondere omstandigheden van elkaar onderscheiden kunnen worden. Ook Brown²⁾ die een deel van het Engelse materiaal bewerkte, verdeelt de waarnemingen in Potvissen, Bultrug, Vinviss en een restgroep die slechts als „grote walvis” betiteld kan worden. Een zelfde indeling zal ook in Nederland toegepast worden.

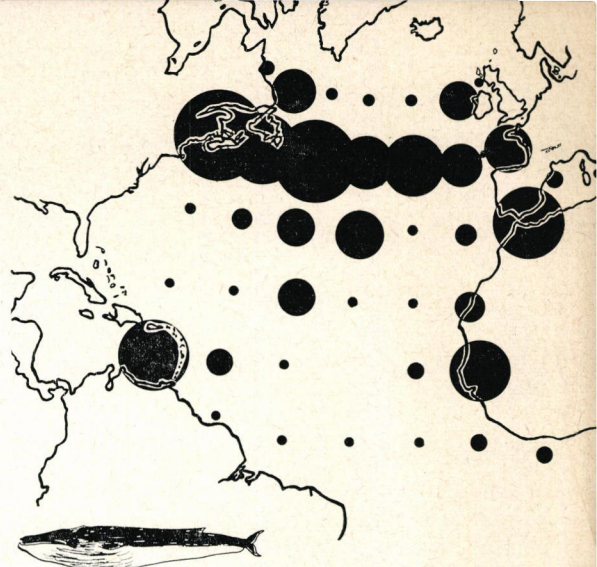
Wanneer men nu de waarnemingen van een bepaalde soort in een bepaald gebied in kaart tracht te brengen, zoals dit door de heren W. L. van Utrecht en P. J. H. van Bree aan een materiaal van 1717 Vinvissen, 277 Bultruggen en 516 Potvissen uit de Noord-Atlantische wateren werd gedaan (fig. 8, 9, 10), is het eerste wat men zich ziet aftekenen het verloop van de normale scheepsroutes. Het is dan ook wel duidelijk dat men op deze wijze slechts een zeer voorlopige en zeer oppervlakkige indruk van de verspreiding der dieren kan krijgen, want waar veel gevaren wordt, wordt uit de aard der zaak ook veel waargenomen en een gering aantal waarnemingen betekent alleen dan dat er weinig walvissen voorkomen, wanneer er ter plaatse even druk gevaren wordt als elders. Men zal dus een bepaalde maatstaf moeten invoeren en in een bepaald gebied het aantal geziene dieren berekenen per eenheid van bijvoorbeeld 100 gevaren mijlen, zoals Brown dit gedaan heeft, of van een zeker aantal bij daglicht gevaren uren, zoals wij dit zullen trachten te doen. Daarbij kan dan bo-

vendien nog een correctie voor het zicht toegepast worden.

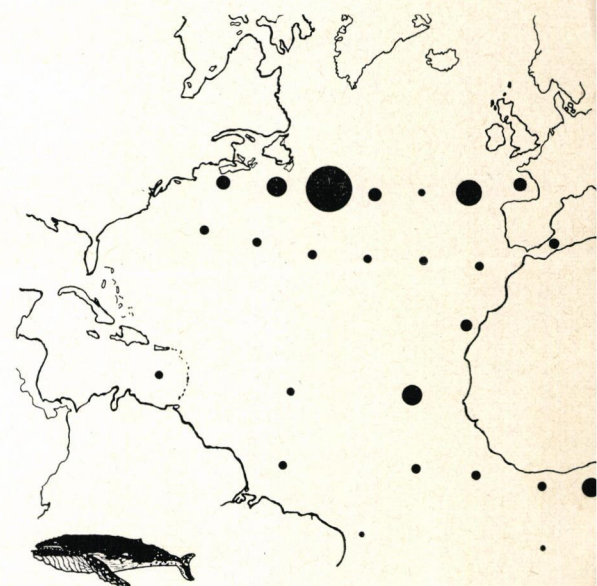
Overigens valt zelfs uit de hier gereproduceerde voorlopige kaartjes al wel iets te concluderen, omdat men bijvoorbeeld wel mag aannemen, dat op de grote scheepsroute van West-Europa naar de Verenigde Staten en Canada een vrij constant scheepsverkeer bestaat. Ten aanzien van de „Vinvissen” valt dan bijvoorbeeld allereerst op, dat aan de Westzijde van de oceaan het aantal waargenomen dieren groter is dan aan de Oostzijde en dat met name bij New Foundland wel zeer veel dieren werden gezien. Dat verwondert ons niet. Ten Z.W. van New Foundland ligt het gebied waar het koude water van de Labradorstroom en het warme water van de Golfstroom elkaar ontmoeten en men weet al zeer lang dat juist op dergelijke plaatsen zich een rijke fauna pleegt te ontwikkelen, zodat juist daar zeer veel voedsel voor de walvissen aanwezig is. De Bultruggen schijnen zich dan ook eveneens ter hoogte van New Foundland te concentreren, maar voor de Potviss blijkt daarvan uit het kaartje niets. En toch zoekt ook dit dier graag dergelijke gebieden op, wat onder meer blijkt uit zijn talrijke voorkomen in de Stille Oceaan ter hoogte van de Peruaanse kust. De Potvissen, die tussen 40° en 50° N.B. waargenomen worden, zullen wel voornamelijk mannetjes geweest zijn. Men heeft immers ervaren, dat de wijfjes, die met de jonge dieren in grote kudden (harems) onder leiding van één oud mannetje leven, zelden buiten het gebied tussen 40° N en 40° Z komen. Het zijn de mannetjes die geen harem onder hun gezag hebben kunnen brengen, die in de zomermaanden trektochten naar het Noorden en Zuiden ondernemen. Nu is het bekend dat in de buurt van de Azoren grote kudden Potvissen voorkomen. Daar bevindt zich in de warme wateren als het ware een reservoir, waaruit trekkende mannetjes kunnen voortkomen. Een dergelijk reservoir is uit het Westen van het Atlantische gebied niet bekend en de kaartjes wijzen er ook duidelijk op, dat zich dit noch in de Golf van Mexico, noch in de Caribische zee bevindt, hoewel daar wel grote aantallen Vinvissen waargenomen zijn. Dit zou dan dus kunnen verklaren, waarom meer Potvissen in het Oosten dan in het Westen van het Atlantische gebied werden gezien.

Dat in de Caribische zee en met name onder de kust van Venezuela zeer veel Vinvissen voorkomen, heeft ook het onderzoek in Engeland aangetoond. De plaatselijke bevolking wist het natuurlijk al eeuwen lang, want niet voor niets heeft men een uitstekende rots van het eiland Margarita de naam „Punta Ballena” gegeven. De 1ste Stm. G. J. Lange („Hestilia”, K.N.S.M.; 1-9-55, 13-9-55) heeft een goed inzicht gekregen in de vraag waarom deze dieren hier in zo groten getale voorkomen. Hij nam op beide bovengenoemde dagen 8-10 Vinvissen in de baai van Pam-

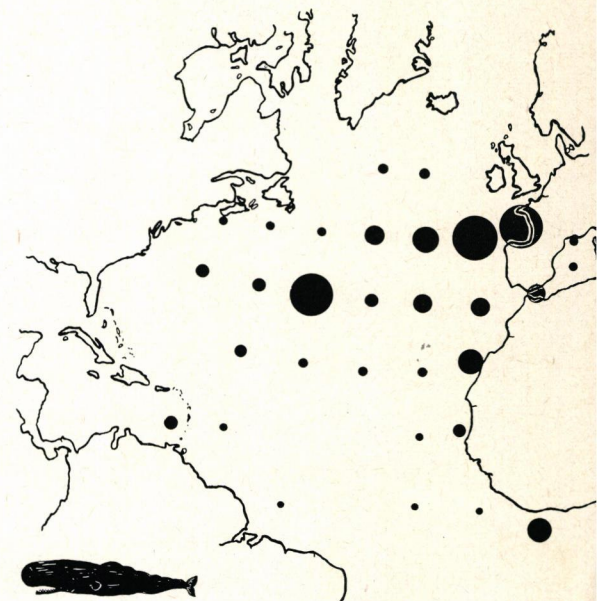
²⁾ S. G. Brown, Whales Observed in the Indian Ocean. The Marine Observer 27, p. 157, 1957.

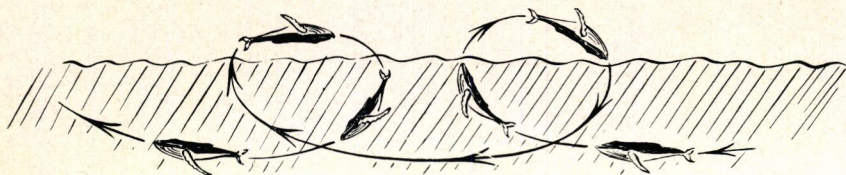
8. — Verdeling van de waarnemingen van 1717 Vinvissen in het Noordelijk deel van de Atlantische oceaan. De grootte van de zwarte stip is een maatstaf voor het aantal dieren dat van mei 1955—december 1956 in een vak van 10 bij 10 graden werd waargenomen. Ontworpen door W. L. van Utrecht en P. J. H. van Bree.

9. — Verdeling van de waarnemingen van 277 Bultruggen in het Noordelijk deel van de Atlantische oceaan. Zie fig. 8.

10. — Verdeling van de waarnemingen van 516 Potvissen in het Noordelijk deel van de Atlantische oceaan. Zie fig. 8.

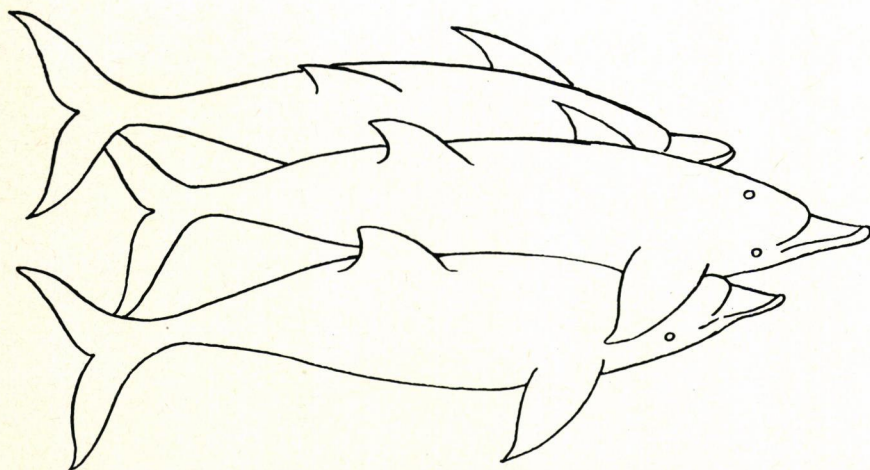
11. — Salto's van een Bultrug, waargenomen door de heren Bannan en Hermans. Naar Slijper (1958).

pador (eiland Margarita) waar en tekent er bij aan: „Er waren geweldige scholen Sardines; gedurende de laatste jaren schijnen deze veel aan de kust van Venezuela voor te komen”. Moeilijker te beantwoorden is daarentegen de vraag, waar deze dieren vandaan komen. Horen zij tot het Noordelijk of tot het Zuidelijk bestand? Het lijkt aannemelijk om te denken aan Zuidelijke dieren, daar de Noordelijke de Golfstroom zouden moeten doorbreken en deze bovendien ter hoogte van New Foundland veel voedsel vinden. Een nader onderzoek naar de tijd van het jaar waarin de dieren voornamelijk in de Caribische zee worden waargenomen, zal ons hierover waarschijnlijk wel uitsluitsel kunnen geven. Dit geldt eveneens voor de langs de Afrikaanse Westkust waargenomen Vinvissen.

Over de Bultruggen leren de kaartjes ons tenslotte nog, dat zij in tegenstelling tot Vinvissen en Potvissen in het midden van de oceaan niet of nauwelijks waargenomen worden. Dat hadden wij ook wel verwacht, want het is al lang bekend dat de Bultrug zich op zijn trek bij voorkeur aan de kusten van de continenten houdt. Daardoor wordt juist dit dier door de tropische en subtropische landstations zo veel gevangen. Naast de vele duizenden waarnemingen die ons een nader inzicht in trek en verspreiding van de walvissen kunnen geven, heeft de medewerking van de Nederlandse zeevarenden bij dit onderzoek nog tal van andere belangrijke gegevens op het gebied van de biologie der wal-

vissen opgeleverd. Dat sommige walvissen speelse dieren zijn en bij hun bewegingsspel vaak hoog uit het water springen, was uit de aard der zaak al wel bekend. Het moet echter voor de heer F. J. Engels van het m.s. „Sibigo” (K.P.M.) een machtig gezicht geweest zijn, toen men op 17 juli 1956 op 22° Z.B., 151° O.L. een kudde van omstreeks 50 Bultruggen ontmoette. „Zij zwommen hoofdzakelijk in paren” vermeldt het rapport, „en vooral de kleinere dieren springen herhaaldelijk geheel boven water uit.” Een van deze dieren sloeg twintig maal achtereen hard met de staart op het water, terwijl de rest van zijn lichaam zich onder het oppervlak bevond. De loods W. Bannan en de 3de Stm. Th. J. Hermans maakten een duidelijke tekening van de salto's van een Bultrug toen de „Sibajak” (Kon. Rott. Lloyd) op 21 oktober 1955 langs de Oostkust van Australië voer (fig. 11), terwijl soortgelijke waarnemingen werden gedaan door de 1e Off. B. M. Maazen (s.s. „Duivendijk”; Holl. Am. Lijn; 11-7-'55; 36° N, 122° W), de 4e Stm. H. W. V. van Eek („Tjisadane”; K.J. C.P.L.; 8-6-'55; 24° Z., 37° W.) en de heer M. A. Bakker (s.s. „Westertoren”; Ned. Tank. Paketv. Mij.; 23-5-'55; Perzische golf). Uit het water springende Potvissen werden gezien door de heer W. Overmaas (s.s. „Titus”; K.N.S.M.; 7-5-'55) tussen Ceuta en Tunis en door de 4e Stm. J. G. Nagelkerke („Sirrah”; v. Nievelt Goudriaan; 14-10-'55) op 08° Z, 121° O.

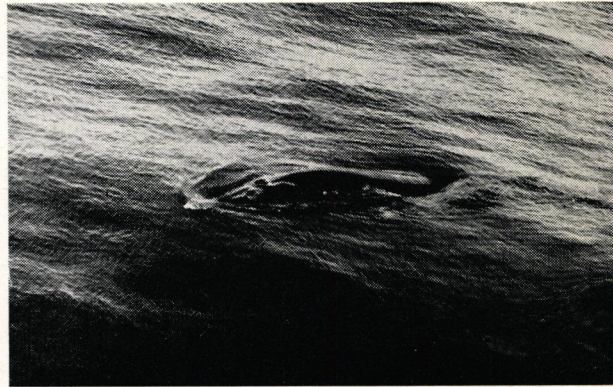
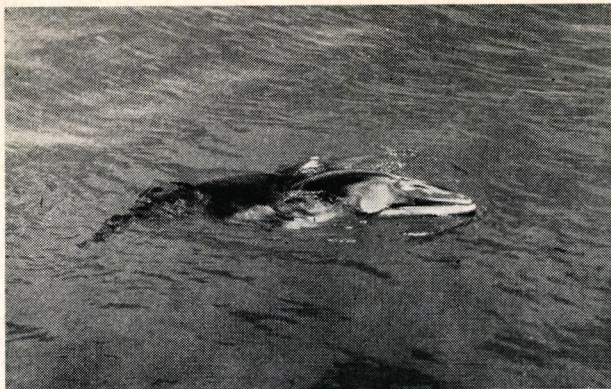
Van bijzonder belang is zonder twijfel

12. — Twee Tuimelaars houden een gewonde soortgenoot boven water. Naar Siebenaler and Caldwell uit Slijper (1958).

de beschrijving die de heer T. J. Terpstra (s.s. „Akkrumdijk”; Holl. Am. Lijn) geeft van een ontmoeting met 14 Potvissen op 10 augustus 1955 midden in de Atlantische Oceaan (35° N, 51° W). De dieren trokken in ZZO richting op ongeveer 35 m afstand van het schip. Een er van bleef spelen met een balk; de Potvis dook er telkens onder door en begon dan van de andere kant af het spelletje opnieuw, als men dit gedrag tenminste met het woord „spelletje” wil betitelen want dat is waarschijnlijk niet helemaal juist. Men heeft namelijk aan Dolfijnen, en in het bijzonder aan Tuimelaars, reeds enige malen waargenomen, dat zij gewonde soortgenoten voor verdrinken behoeden door hen regelmatig met hun kop boven water te duwen (fig. 12). Ook de pasgeboren jongen kunnen, wanneer zij niet op eigen krachten naar het wateroppervlak zwemmen, op deze wijze geholpen worden. Het lijkt er zelfs op, dat dit naar-boven-duw-gedrag door ieder zich niet bewegend object in het water wordt opgewekt.³⁾ De bovenbeschreven waarneming bevestigt deze veronderstelling op fraaie wijze. Het vissershart van de heer Terpstra blijkt verder zonneklaar uit de passage: „Bij gunstige stand van de zon krijgt men van het dier een beeld als van een snoek die in een poldersloot staat”. In tegenstelling tot de levendige tafereelen, die het spel van de Walvissen te zien geeft, kan men de dieren op zee ook in diepe rust aantreffen. Van vele soorten is bekend, dat zij drijvend aan het oppervlak tijden lang kunnen slapen en dat zij zich in hun slaap zelfs zeer gemakkelijk laten benaderen. De 3e Stm. Jr. S. J. Gockinga (s.s. „Radjah”; Mij. Nederland; 4-9-'55; 36° N, 01° O) ervoer dit zeer duidelijk bij een Vinvis, de heer G. Bloem vermeldt dat de „Prins Alexander” van de Mij. Zee-transport N.V. op 13 juli 1955 bijna tegen een slapende Potvis aanvoer (53° N, 38° W) en Kapitein A. P. Disselkoen van de N.V. Ver. Ned. Scheepv. Mij. weet er helemaal van mee te praten, want het s.s. „Amerskerk” voer op 24 maart 1955 ongeveer 50 mijlen West van Kaap Gardafui met een 17 mijls vaart dwars op een slapende Potvis. Men moest stoppen en achteruitslaan om het dier, dat de schok niet overleefde, van de boeg los te maken. Dergelijke aanvaringen zijn wel meer voorgekomen. De Russische walvisvaarder „Aleoet” en het Amerikaanse passagiersschip „Constitution” (Golf van Genua, 1956) hebben een soortgelijk avontuur beleefd. Overigens kunnen Potvissen ook uit nieuwsgierigheid een schip zo dicht naderen dat een aanvaring niet uitgesloten is. De 2e Stm. S. van Weering (V.N.S.; 24-8-'55; 01° N, 90° W) vermeldt tenminste dat twee Potvissen zo dicht bij het s.s. „Muiderkerk” kwamen, dat een van de dieren het schip aan bakboord raakte, waardoor het een klap van de schroef kreeg, die het driemaal deed rondwentelen. Ook Bultruggen kwa-

³⁾ Wie zich nader over het gedrag en andere levensverrichtingen van de Walvissen wil oriënteren raadplege: E. J. Slijper, Walvissen, D. B. Centen's Uitg. Mij., Amsterdam 1958.

13. — Vier opnamen van het bovenkomen van een Dwergvinvis gemaakt door Kapitein W. Peeters (m.s. „Cistula”; Shell Tankers N.V.; nov. 1957) voor de haven van Reunion. Let op het spuitgat, de rugvin en de horizontaal geplaatste staartvin, die duidelijk op de foto's te zien zijn.

men dikwijls zeer dicht bij de schepen, maar van de Vinvissen wordt iets dergelijks geen enkele maal vermeld. Gegevens over het rythme waarmee de dieren boven water komen, spuiten en weer onderduiken kunnen zeer waardevolle aanwijzingen over hun ademhaling onder verschillende omstandigheden opleveren. Ltz. 3e kl. F. A. J. de Boer, officier van de wacht a.b. Hr. Ms. „Piet Hein”, observeerde op 7 juli 1955 op de evenaar en 130° O.L. gedurende 38 minuten een zeer rustig zwemmende Potvis. Om de twee à drie minuten kwam het dier even boven om adem te halen. De Potvis, die door de 2e Stm. van de „Beninkust” (V.N.S.; 5-9-'56; 07° N, 13° W) werd gezien, zwom daarentegen met grote snelheid waardoor zijn zuurstofreserve veel gauwer uitgeput raakte en hij iedere minuut een blâst aan de oppervlakte van het water deed ontstaan. Onze eigen ademhaling gaat ook immers sneller naarmate wij harder lopen.

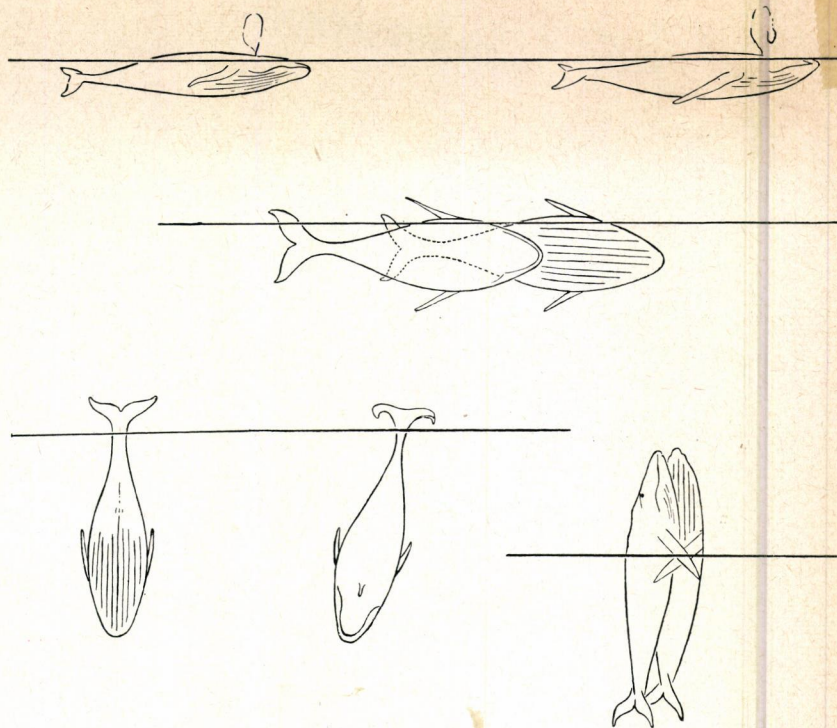
Over de wijze waarop de Walvissen boven komen en spuiten vindt men in de waarnemingsrapporten menige waardevolle beschrijving. De fraaiste gegevens op dit gebied verstrekten ongetwijfeld Kapitein W. Peeters, gezagvoerder van het m.s. „Cistula” (Shell Tankers N.V.). Omstreeks 15 november 1957 zwom bij Pointe des Galetes, 50 mijl uit de kust voor de haven van Reunion een kleine walvis op een afstand van ongeveer 100 m rond het schip. Dank zij

een voortreffelijke apparatuur en een niet minder voortreffelijke fotografiekunst kon Kapitein Peeters de hierbij gevoegde zeer fraaie serie foto's van het bovenkomen en weer onderduiken van dit dier vervaardigen. „De lengte bedroeg ongeveer 10 meter” schrijft hij, en daaruit, alsmede uit enkele duidelijk op de foto's zichtbare kenmerken, valt te concluderen dat dit een Dwergvinvis was. De Dwergvinvis is een kleine verwant van de grote Vinvissen, die over de gehele wereld voorkomt. Voor de grote Walvisvaart komt hij niet in aanmerking, maar op verschillende plaatsen, vooral in Noorwegen en Japan, wordt hij door landstations gevangen. Uit de aard der zaak is iedere waarneming, die betrekking heeft op de voortplanting van de dieren, voor het walvisonderzoek van groot belang. Dit geldt wel in de eerste plaats voor de paring waarvan nog maar zeer weinig bekend is. Onder de walvisvaarders wordt al meer dan honderd jaren lang het verhaal verteld, dat de grote walvissen paren door na een lang inleidend spel, waarbij zij achter of naast elkaar zwemmen, tegelijk te duiken en dan onder water met grote snelheid op elkaar toe te zwemmen. Wanneer zij elkaar ontmoeten schieten zij met de buiken naar elkaar toe gericht verticaal uit het water en op dat moment vindt de eigenlijke paring plaats, die dan natuurlijk even kort duurt als bij een rund of een hert. Met een tot op verre afstand hoor-

bare klap vallen de dieren vervolgens weer in het water terug. Twee Japanse onderzoekers hebben deze gang van zaken in 1951 bij een paar Bultruggen gedurende drie uren kunnen waarnemen (fig. 14) en het ligt dan ook voor de hand om aan te nemen, dat wat Kapitein J. Kerkhove en 2de Stm. H. Meyer („Muiderkerk”, V.N.S.) op 27° Z, 153° O bij een tweetal Bultruggen uit een kudde van 10 stuks waarnamen, een paring was. „Twee zwommen telkens vlak bijeen en sprongen later min of meer verticaal uit het water” schrijven zij in hun rapport. Iets dergelijks namen Kapitein P. G. van Altveer en de heer G. A. Langer op 25 september 1955 bij twee niet nader geïdentificeerde walvissen waar (18° Z, 38° W), terwijl ook de reeds eerder genoemde beschrijving van Kapt. H. J. Stiekel op een paringsgedrag wijst. De mededeling van de 3e Stm. E. V. Jurg („Houtman”; K.P.M.; 25-5-'56; 09° N, 120° O), dat een door hem waargenomen Potvis vergezeld werd door een kalf, „dat dicht tegen de moeder aan zwom”, bevestigt onze vermoedens, dat in de Noord Pacific de jonge Potvissen tussen mei en augustus ter wereld komen. Twee waarnemingen van moeders met kalveren, die de heren L. C. L. Theunisse, A. G. Korteland en G. J. Alkema (s.s. „Esso”, N.V. Petr. Ind. Mij.) op 8 en 12 november 1955 verrichtten, wijzen er op, dat de Zuidelijke Bultruggen voor het werpen van hun jongen niet alleen tot in de Golf van Aden

noordwaarts trekken, maar dat men hen zelfs tot diep in de Perzische Golf kan aantreffen. Dat de tijden waarop vrouwelijke Bultruggen met hun kalveren na het verblijf in de warme wateren weer naar het Zuiden gaan, vrij ver uiteen kunnen liggen, wordt ons duidelijk wanneer wij deze waarnemingen vergelijken met het rapport van de 1e Stm. B. van Os („Sirrah”; Van Nievelt Goudriaan), die reeds op 24 oktober 1955 een school Bultruggen met kalveren aan de Zuidkust van Australië (37° Z, 125° O) ontmoette. De Bultrug, die Kapitein H. J. Stiekel („Merak N”; Van Nievelt Goudriaan) op 16 juni 1955 met haar jong 10 mijlen N.O. van Fernando Naronha aantrof, maakte waarschijnlijk deel uit van het Zuidelijk bestand in de Atlantische oceaan. Zij bewijst dat deze zuidelijke dieren in de zomer ver naar het Noorden kunnen trekken.

Wij hebben in het bovenstaande slechts enkele grepen gedaan uit het rijke materiaal van waarnemingen en beschrijvingen dat de Werkgroep thans ter beschikking staat. Zij mogen U een voorlopige indruk geven dat het de moeite waard geweest is om dit materiaal te verzamelen en dat het de moeite waard blijft om door te gaan met die waarnemingen, die verricht kunnen worden op weinig bevaren routes of die biologische bijzonderheden over de dieren aan het licht brengen. De Werkgroep blijft zich voor dit soort van waarnemingen bij voortduring aanbevelen houden. Wij hopen U te zijner tijd de definitieve resultaten van ons onderzoek te kunnen mededelen.

14. — Schetstekening van de paring van een Bultrug.

Naar Nishiwaki en Hayashi (1951) uit Slijper (1958).

Wanneer U meer wilt weten over het leven van de grote Walvissen, van de Potvis, of van de talrijke soorten van Dolfijnen, kortom van al deze merkwaardige bewoners van de zee, die zich slechts af en toe aan de oppervlakte vertonen, wanneer U wilt weten hoe snel zij zwemmen, hoe diep zij duiken en waarom zij zo diep kunnen duiken, hoe zij zich voeden, hoe en waar zij hun jongen krijgen en hoe zij die verzorgen,

leest dan het zojuist verschenen boek, waaraan de meeste illustraties van vorenstaand artikel zijn ontleend:

Prof. Slijper heeft een grote ervaring in het houden van voordrachten voor Volksuniversiteiten, Nutsdepartementen, en dergelijke. Hij schreef het boek zo, dat niet alleen de vakman er het zijne in zal vinden, maar dat ook iedere geïnteresseerde leek het volkomen kan begrijpen en ervan kan genieten.

WALVISSEN

door Prof. Dr. E. J. SLIJPER

Hoogleraar voor Algemene Zoölogie aan de Universiteit van Amsterdam,
Voorzitter van het Curatorium Walvisonderzoek T.N.O.

524 pagina's met 50 foto's en 178 tekeningen f 32,50

D. B. CENTEN'S UITGEVERSMAATSCHAPPIJ (Drukkerij & Uitgeverij v.h. C. de Boer Jr. N.V.) HILVERSUM - AMSTERDAM